

Osební fond Josipa Rusa

Marjeta Adamič

Pisna zapuščina Josipa Rusa, znanega slovenskega pravnika, politika, filozofa, predstavnika naprednega sokolstva, telesno-vzgojnega in družbenega delavca, ki jo je prevzel arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, pomeni dragoceno obogatitev njegovih osebnih in družinskih fondov. Gradivo sta z darilno pogodbo arhivu prijazno odstopila njegova sinova, dr. Vojan in dr. Veljko Rus. Prevzeto gradivo ni le osebni arhiv Josipa Rusa, ampak je deloma tudi družinski arhiv Rusovih. Dolgo in večstransko dejavno življenje Josipa Rusa se odraža tudi v njegovih pisnih zapuščini, ki je sedaj urejena in popisana dostopna vsem, ki želijo spoznati življenje in delo tega znamenitega Slovenca.

Josip Rus se je rodil 16. marca 1893 na Bledu, kjer je obiskoval tudi osnovno šolo. Gimnazijo je končal v Kranju in se po maturi leta 1911 vpisal na študij prava na Dunaju. Študij je prekinila prva svetovna vojna, ko je bil že leta 1915 vpoklican v avstrijsko vojsko. Po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 se je za rešitev slovenske severne meje prijavil med slovenske prostovoljce - borce za severno mejo. Študij prava je končal leta 1921 v novi jugoslovanski državi kraljevini SHS, na novoustanovljeni slovenski univerzi v Ljubljani. Tu je opravil tudi pripravništvo in sodniški izpit. Nato je bil krajši čas sodnik okrajnega sodišča na Brdu pri Lukovici, od februarja 1923 do junija 1928 v Gornji Radgoni, nato do maja 1934 v Višnji Gori in nazadnje sodnik okrožnega sodišča v Ljubljani vse do odhoda v ilegalo februarja 1942. Leta 1928 se je odločil za študij filozofije in leta 1933 prejel absolutorij Filozofske fakultete v Ljubljani.

V vsem tem času je Josip Rus v vseh mestih, kjer je služboval, aktivno sodeloval v sokolskih društvih. Član Sokolskega društva na Bledu je postal že leta 1908 in od tedaj dalje mu je sokolstvo postalo življenjsko vodilo. Posebno dejaven je bil v Ljubljani, kjer je bil med drugim član Strokovnega odbora ljubljanske sokolske župe, njen podnačelnik in kasneje podstarosta. V imenu napredne sokolske skupine se je udeležil ustanovnega sestanka Protifašistične oz. Osvobodilne fronte slovenskega naroda 27. aprila 1941 v Ljubljani, postal je sooblikovalec in član njenega osrednjega vodstva vsa vojna in tudi povojna leta.

V času narodnoosvobodilne vojne 1941-1945 je opravljal vrsto pomembnih funkcij, še zlasti potem, ko je maja 1942 zapustil okupirano Ljubljano in odšel na partizansko osvobojeno ozemlje. Bil je član izvršnega odbora OF, poverjenik

za sodstvo v Slovenskem narodnoosvobodilnem odboru, član AVNOJ, od oktobra 1943 podpredsednik izvršnega odbora OF in Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora. Kot delegat se je udeležil II. zasedanja AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943 in bil tu izvoljen za podpredsednika AVNOJ in člana zakonodajne komisije AVNOJ. Proti koncu leta 1944 je zato odpotoval v osvobojeni Beograd. V Slovenijo se je vrnil aprila 1945, ko je vodil delegacijo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Prekmurju.

Tudi po končani vojni je sprejemal in opravljal številne odgovorne in druge funkcije. Ostal je član vodstva Osvobodilne fronte oz. Ljudske fronte Slovenije, kasneje Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Bil je republiški in zvezni poslanec, član izvršnega sveta Skupščine LRS, predsednik republiškega zbora Ljudske skupščine LRS in do upokojitve leta 1953 tudi podpredsednik Prezidija Ljudske skupščine FLRJ. Ob koncu petdesetih let je odložil večino javnih funkcij, ostal pa je član predsedstva republiškega odbora SZDL vse do smrti. Prav tako je ostal aktiven v telesni kulturi. Po razpustu sokolske organizacije leta 1945 je nadaljeval delo v novem telesnovzgojnem telovadnem društvu Partizan. Bil je član zvezne in republiške uprave Partizana.

Josip Rus je umrl 15. septembra 1985 v Ljubljani.

Razgibana in obsežna dejavnost Josipa Rusa je vidna tudi v njegovem osebnem arhivu, saj je gradivo raznovrstno tako po kategorijah kot po vsebini. Gradivo, ki ga je prevzel arhiv INZ, je bilo vloženo v kartonske škatle in je po prvi oceni obsegalo tri do štiri tekoče metre. Gradivo ni bilo urejeno in popisano. Po pregledu in grobi razvrstitvi ter okvirnem popisu gradiva je bil izdelan načrt ureditve, ki temelji deloma na lastni avtorjevi ureditvi, deloma na vsebini gradiva, zvezani predvsem z njegovo dejavnostjo. Rusov smisel za red in urejenost sta posebno vidna pri ohranjeni korespondenci, osebni dokumentaciji in tudi pri posameznih zadevah, ki jih je razvrščal v ovitke po tematiki in opremil z napisi. Pri urejanju je bila zato v največji možni meri upoštevana ta ureditev. V veliko pomoč pri urejanju je bil zbornik: Josip Rus - Andrej, Pričevanja in spomini, ki je izšel leta 1989 pri založbi Borec v Ljubljani. Pripravljalcem zbornika je bilo namreč to gradivo na voljo, še preden ga je prevzel arhiv INZ. Na osnovi izdelanega načrta za ureditev so bile oblikovane sledeče skupine gradiva: osebni in družinski dokumenti

in fotografije; osebna in uradna korespondenca; spomini, članki in govori ter osnutki, beležke, zapisi itd. Josipa Rusa, gradivo o sokolstvu in telesni kulturi; študijsko gradivo; prispevki drugih avtorjev o Josipu Rusu. Znotraj tebe enot je gradivo razvrščeno ali kronološko po abecednem redu ali pa po raznih drugih vidikih. Po dokončni ureditvi je bilo gradivo podrobno popisano. Popis obsega 105 strani rokopisa. Prvi dokument nosi letnico 1905, zadnji letnico 1985. Pri urejanju in popisovanju osebnega arhiva Josipa Rusa so sodelovali vsi arhivski delavci arhiva INZ, saj so bile določene strukturne enote v gradivu tako zaključene, da so tak način dela dovoljevale.

Gradivo je sedaj razvrščeno v 35 arhivskih škatel in je tudi tehnično urejeno. Arhivske škatle so oštevilčene od 1 do 35, na vsaki enoti pa je poleg naziva fonda navedena tudi kratka oznaka vsebine.

Osebna in družinska dokumentacija (šk. 1-5) vsebuje Rusove dokumente o šolanju od 1905 dalje, služenje v avstro-ogrski vojski, študiju na univerzah na Dunaju, v Pragi in Ljubljani, službovanju 1922-1941, izkaznice, propustnice, pooblastila itd. 1942-1945 in od 1945 dalje, potrdila in druge listine v zvezi z podelitvami odličij in priznanj 1945-1983; osebne dokumente žene Ane Rus; dokumentacijo o premožensko-pravnih, stanovanjskih, davčnih itd. zadevah, družinske stroškovnike, račune itd. ter zbirko fotografij (družinske, avstroogrška vojska, Sokoli, slike prijateljev, znancev itd.)

V sklopu Korespondenca (šk. 6-22) je oblikovanih nekaj skupin, in sicer je posebej hranjeno dopisovanje Josipa Rusa z Ano Potočnik - Rus, sinovoma Vojanom in Veljkom ter drugimi sorodniki in prijatelji od leta 1911-1985, dopisovanje v času NOB 1942-1945, kateremu je dodanih tudi nekaj zapisnikov, poročil in dopisov, dalje za čas 1945-1953, ko je bil podpredsednik Prezidija Ljudske skupščine FLRJ v Beogradu. V tem času je prejel iz Slovenije in drugih delov Jugoslavije ogromno pisem in prošenj prijateljev, znancev in tudi popolnoma neznanih ljudi, ki so se obračali nanj zaradi njegove prislovično znane pravičnosti, da bi jim pomagal pri obsodbah za zmanjšanje kazni, pomilostitve, črtanje zaplembe itd. pri zaposlovanju, urejanju pokojnin itd. Ta del korespondence se nam je zdel toliko zanimiv, da smo pri popisu poleg imena korespondenta navedli tudi ime osebe oz. oseb ali zadevo, za katero je v pismu prosil za posredovanje. V nekaterih pismih so priložene tudi sodbe oz. deli sodb in sklepi večinoma vojaških sodišč po letu 1945. Sledi korespondenca za čas 1953-1985, ki ji je dodana tudi uradna pošta - dopisi, zapisniki, poročila raznih inštitucij, upravnih organov in organizacij,

s katerimi je sodeloval. Korespondenca je urejena po abecednem redu korespondentov in znotraj tega po kronološkem redu. Posebno skupino tvori zbirka vabil, voščil za življenjske jubileje, novoletne čestitke in sožalja ob smrti Ane in Josipa Rusa.

Objavljeni in neobjavljeni spominski zapisi, članki, govori in drugi prispevki Josipa Rusa so razvrščeni po kronološkem redu nastanka oz. objave od leta 1929 dalje, nekaj je tudi nedatiranih (šk. 23). To so prispevki o sodstvu, etiki in pravu, o pomenu Osvobodilne fronte slovenskega naroda, slovenske vojske, Avnoju, samoodločbi narodov, socializmu itd., spominski zapisi o bojih za severno mejo 1918, ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte, udeležbi na II. zasedanju AVNOJ, o prihodu na otok Vis jeseni 1944, prihodu aprila 1945 z delegacijo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v osvobojeno Prekmurje itd., ter vrsta govorov na kongresih, zborovanjih, obletnicah, grobovih politikov in prijateljev itd. K temu sodijo tudi njegove številne beležke, koncepti, osnutki, izpiski in razni drugi zapisi (šk. 24-25), ki bodo po natančni proučitvi verjetno še dopolnili naše vedenje o njegovih pogledih na dogajanja pri nas.

Skupaj so zbrani tudi prispevki raznih avtorjev o življenju in delu Josipa Rusa (šk. 26), ki so bili napisani ali izrečeni ob raznih priložnostih n.p.r. življenjskih jubilejih, podelitvah odlikovanj in priznanj, ob raznih državnih obletnicah, predstavah na radiu in televiziji itd., za bibliografije in drugo.

Posebno skupino tvori gradivo o sokolstvu, 1904-1938 (šk. 27), in o telesni kulturi, 1945-1983 (šk. 28-30), kjer so zbrani skupaj vsi prispevki (govori, članki, poročila itd.) Josipa Rusa o sokolstvu in telesnokulturni dejavnosti po drugi svetovni vojni. Večina njegovih predvojnih člankov o sokolstvu je bilo objavljenih v Sokolu, vestniku sokolske župe Ljubljana v letih 1936-1938. V gradivu je tudi kazenski spis Franca Lubeja v zvezi z njegovim govorom na sokolskem sbodu na Rašici maja 1936. Zanimiv je tudi kronološki zapis o raznih telovadnih in sokolskih prireditvah in srečanjih 1936-1938. Dodan je 1. letnik (12 števil) glasila Slovenski Sokol, 1904. V gradivu po letu 1945 so poleg člankov, poročil, govorov in drugih sestavkov predvsem razna pravila, statuti, poročila in zapisniki zveznih telovadnih društev in organizacij (Telovadna zveza Jugoslavije, Partizan - Zveza za telesno vzgojo Jugoslavije, itd.) in slovenskega telovadnega društva Partizan (Narodni dom). Dodane so razne brošure, npr. Ob 100-letnici dr. Viktorja Murnika (1976), ob 100-letnici Narodnega doma v Ljubljani (1963), časopisi, vabila, programi itd.

V zadnjih petih škatlah (šk. 31-34) je zbrano t.i. študijsko gradivo: razni bilteni, brošure, časopisi in časopisni izrezki, nekaj knjig, kongresna gradiva, gradiva posvetovanj in simpozijev,

razni elaborati, referati, članki itd., skratka, gradivo, ki ga je v teku let prejel in zbral Josip Rus.

Osebni fond Marije Vilfan

Marijeta Čampa

V letu 1991 je arhivu Inštituta za novejšo zgodovino podarila gradivo Marija Vilfan. Obsega 14 fasciklov (1,57 tekočih metrov) iz let 1931-1988. Fond je urejen, popis obsega 80 strani rokopisa.

V fondu je družinska korespondenca, osebni dokumenti, fotografije, čestitke za osebne jubileje, novoletne čestitke, razglednice. Obsežna je uradna korespondenca, vabila, fotografije in gradivo, ki je nastalo na službenih mestih oziroma pri političnih nalogah (delegacije). Precej je tudi materialov o raznih predavanjih v Sloveniji, Jugoslaviji in inozemstvu; dodano je študijsko gradivo in bibliografija objavljenih člankov, prispevkov, brošur in razprav.

Marija Vilfan je bila rojena 1912 v Ljubljani, kjer je končala gimnazijo in diplomirala na ljubljanski filozofski fakulteti leta 1935. Sodelovala je v ilegalnem delu v Ljubljani in leta 1943 odšla v partizane. Po vojni je bila skupaj z možem, diplomatom dr. Jožetom Vilfanom v New Yorku in Indiji, nato v Beogradu in vmes nekaj let v Ljubljani direktorica Cankarjeve založbe, potem v Beogradu predsednica Jugoslovanske komisije za sodelovanje z UNESCO. Bila je članica jugoslovanske delegacije na konferenci KVSE v Ženevi 1974-1975. Leta 1972 se je upokojila, nato pa še dve desetletji delala v Društvu za Združene narode za Republiko Slovenijo v Ljubljani.

Družinska korespondenca (Bukovec, Vilfan in drugo sorodstvo) sodi v glavnem v obdobje med 1931 in 1974, fotografije pa sežejo nazaj do leta 1907. Omenjeno družinsko gradivo je skupaj z nekaterimi materiali, ki se nanašajo na politično delovanje pred II. svetovno vojno in po njej, zaprto za uporabnike za obdobje 50 let po določenih darilne pogodbe.

Službena korespondenca po letu 1945 je obsežna, saj zajema kar 5 fasciklov; njena posebnost pa so mnoge ohranjene kopije pisem, ki jih je pisala Marija Vilfan. Naslovniki so iz Slovenije in Jugoslavije (1945-1988); iz Indije,

Burme, Afganistana, Pakistana, Indonezije, Etiopije (1952-1957); iz Anglije, ZDA in Kanade (1948-1979); iz Zah. Nemčije, Avstrije, Švice in Češkoslovaške (1952-1980); iz Italije, Francije, Beneluxa (1952-1960); iz Madžarske, Turčije, Izraela in Kitajske (1949-1987); iz Avstralije, Nove Zelandije (1952-1954). Nekaj pisem se nanaša na United Yugoslav Relief Fund of America, Yugoslavia Emergency Committee, UNESCO in CARE (1945-1953). Ta korespondenca ni zanimiva le zaradi visokega števila korespondentov (preko 80 iz Slovenije in več kot 60 iz Jugoslavije, 53 iz Indije, iz Anglije, ZDA in Kanade preko 100 itd.), ampak tudi po svoji vsebini. Obenem je razvidno, da je jugoslovansko politično dogajanje po vojni tudi terjalo zahtevno in minuciozno delo. Srečamo zanimiva imena: Lado Ambrožič - Novljan, dr. Bogdan Breceļ, Rudi Čačinovič, Maila Golob, Pepca Kardelj, Vlado Kozak, Stane Krašovec, Tomo Martelanc, Lojze Spacal, Janez Stanovnik, Vida Tomšič, Danilo Türk; Oskar Davičo, Vladimir Dedijer, Stevan Dedijer, Koča Popović, Marko Ristić, Ivo Vejevoda, Vlado Velebit; Indira Gandhi, Ašoka Mehta; soproga Louisa Adamića Stella, William F. Deakin, ameriška bibliotekarka Harriet G. Eddy, ameriška pisateljica Lillian Hellman, William Jones, George Kennan, dr. John A. Kingsbury, Edgar Snow, dr. Bela Schick, George Wuchinich; založniška hiša Feltrinelli, Ferdinando Ressel; soproga Zlatka Balokovića Joyce in druge.

Nekaj materialov se nanaša na delovne in druge obveznosti Marije Vilfan: gradivo iz Cankarjeve založbe (1964), Zvezne konference SZDL (1967), Jugoslovanske lige za mir (1966-1967).

Zanimivo je gradivo z generalne konference UNESCA v Parizu 1968 in s konference KVSE v Ženevi 1974-1975 (1 fascikel).

V dveh fasciklih je gradivo o obisku jugoslovanske parlamentarne delegacije v Italiji (1961), o mednarodnem ženskem zborovanju za razorožitev na Dunaju (1962), o madžarskem nacio-